

Experiences of Resilience: Investigating the Coping Strategies of Rural Households with Natural and Human Crises: A case study of Rural Tourism Destinations, North Khorasan Province

Masoumeh Khaledi ¹, Reza Khosrobeigi Bozchalouie ² , Alireza Hamidian ³

1. Department of Geography and Rural Planning, Faculty of Geography and Environmental Sciences, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

Email: m.khaledi@yahoo.com

2. (Corresponding Author) Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, Sayyed Jama'eddin Asadabadi University, Asadabad, Iran.

Email: r.khosrobeigi@sjau.ac.ir

3. Department of Geography and Rural Planning, Faculty of Geography and Environmental Sciences, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran.

Email: alirezahamidian1337@hsu.ac.ir

ARTICLE INFO

Article type:
Research Paper

Article History:

Received:

26 November 2024

Received in revised form:

5 March 2025

Accepted:

23 March 2025

Available online:

7 May 2025

Keywords:

Rural resilience,
Informal strategies,
Crisis,
Rural tourism destinations,
North Khorasan province.

ABSTRACT

This study shows the importance of enlarging the consideration of informal policies affecting economic dynamics which play a key role and currently unknown role in the resilience of rural areas, arguing that bottom-up governance approaches enjoy higher community acceptance than top-down approaches. The study was conducted using the conventional content analysis method. 40 rural residents were selected using the purposive sampling method for face-to-face and in-depth semi-structured interviews. Findings showed that 1) agrobiodiversity and its related pluri-activities is a major challenge for the formal strategies such as tourism; 2) social organization involves formal (societal) level engagements, will be able to guarantee a sustainable rural livelihood, resulting in natural resources regardless of policies; Where similar resilient strategies are developed in the form of independent management through regional commonalities by local food sales by marketing channel use than conventional agriculture producers and resulting balancing innovation with the preservation of cultural and natural heritage's authenticity. This study indicates that dictated resilience policies can provide resistance from local residents, where the most attention should be paid to independent local paths that refer to different agricultural aspects together in one place.

Citation: Khaledi, M., Khosrobeigi Bozchalouie, R., & Hamidian, A. (2025). Experiences of Resilience: Investigating the Coping Strategies of Rural Households with Natural and Human Crises: A case study of Rural Tourism Destinations, North Khorasan Province. *Journal of Rural Research*, 16 (1), 179-192.
<http://doi.org/10.22059/JRUR.2024.369767.1897>

© The Author (s)

Publisher: University of Tehran Press

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

According to the type of global experience being taken of the expansion of entrepreneurial and alternative employment such as tourism, the government is trying to improve the resilience and capacity building of rural areas to cope with natural and economic hazards. However, previous research has shown that bottom-up governance approaches enjoy higher community acceptance than top-down approaches. This study shows the importance of enlarging the consideration of informal policies affecting economic dynamics, which play a key role and currently unknown role in resilience in rural tourism destinations, North Khorasan province, which are influenced by formal resilience strategies.

Methodology

The study was conducted using the conventional content analysis method. 40 rural residents were selected using the purposive sampling method for face-to-face and in-depth semi-structured interviews. Most interviews are typically 30 minutes in length. Qualitative data were analyzed using qualitative content analysis based on the protocol outlined by Douglas (2002) and Granheim and Lundman (2004). In order to grasp the content from all the data, the recorded material was listened to and then the transcribed interviews were thoroughly read. Thereafter, the text was divided into meaning units. This means that the text was divided according to shifts in the meaning that were found through the analysis, based upon the aim of the study. The meaning units were then condensed, i.e., shortened but still preserving the core. In the next step, the meaning units were labelled with a code, which grasped the included meaning. Thereafter, the codes were compared and grouped into subcategories and categories by analyzing differences and similarities between them. MAXQDA10 software was used to code, classify, and organize the interviews in 5 steps.

Results and Discussion

Findings showed that 1) agrobiodiversity and its related pluri-activities is a major challenge for the formal strategies such as tourism; 2) social organization involves formal (societal) level engagements, will be able to guarantee a sustainable rural livelihood, resulting in natural resources regardless of policies; Where similar resilient strategies are developed in the form of independent management through regional commonalities by local food sales by marketing channel use than conventional agriculture producers and resulting balancing innovation with the preservation of cultural and natural heritage's authenticity.

To build resilience, households have undertaken mixed strategy which involves running a farm- housework system and traditionally involves a broad range of crop, livestock, aquaculture, fruit crops and homemade being grown and raised, with the advantage of spreading the risk of any one crop failing in a given year. A mixed farm-work house system is a confirmation of their survival and agency in shaping the contemporary differentiated economy landscape: this involves raising livestock, agricultural and household products alongside a diffusion of new practices that includes the cultivation of local and organic products such as fruits and vegetables for direct marketing, which is known as agrobiodiversity. This is considered as an example of re-grounding processes under the multifunctionality framework and therefore referring to activities which incorporate new or different resources into the farm and non-farm.

Regional similar strategic actions to build resilience unfolded through an enlarged notion of embeddedness applied in this study also has clear analytical implications. It has been shown to be successful in allowing one to understand the common regional agenda by economic, cultural and natural similarities and mutual connections that result in the capacity of local communities against natural and human hazards. Due to cultural similarities, they in a common process try to introduce the quality of local products as a geographical indication. However, this study reveals the

relationships among the diverse types of economic activities that coexist in a specific territory. Furthermore, this study shows the importance of enlarging the consideration of informal policies affecting economic dynamics, i.e. including elements such as rural economic diversification, both within agriculture and into non-agricultural activities, which at the moment are being deeply modified and might be playing a key and currently unknown role in the resilience of rural areas, even beyond formal resilience policies.

Conclusion

This study indicates that dictated resilience policies can provide resistance from local residents, where the most attention should be paid to independent local paths that refer to different agricultural aspects together in one place. Success can only be achieved through crystallizes the shared values of people through regional resilience strategies. In fact, studying regional social networks and sharing learning about the diversity of crops and a relationship with local markets and preserving natural resources allows the empowerment of local communities to cope with crises. It serves a clearly in the process of resilient policy making, attention to regional cooperation strengthens independent responses.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

First author: preparation and preparation of samples, data collection, calculations, analysis and interpretation of information and results, drafting of the article.

The second author will design the research, supervise the research, check and control the results, and correct, revise, and finalize the article.

Third author: participation in research design, research supervision, study and revision of the article.

Conflict of Interest

The authors declared no conflicts of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

تجربیات تاب‌آوری: استراتژی‌های معکوس خانوارهای روستایی در مقابله با بحران‌های زیستی

مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری خراسان شمالی*

معصومه خالدي^۱، رضا خسروبیگی بزچلویی^۲، علیرضا حمیدیان^۳

- ۱- گروه جغرافیا، دانشکده جغرافیا و علوم محیطی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. رایانامه: m.khaledi@yahoo.com
- ۲- نویسنده مسئول، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سید جمال‌الدین اسدآبادی، اسدآباد، ایران. رایانامه: r.khosrobeigi@sjau.ac.ir
- ۳- گروه جغرافیا، دانشکده جغرافیا و علوم محیطی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران. رایانامه: alirezahamidian1337@hsu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	در مطالعات اخیر، با اجتناب از دیدگاه تاب‌آوری به‌عنوان یک راهبرد رسمی و بالا به پایین، اهمیت زیادی به داشته‌های فرهنگی و طبیعی و سنت‌های پیرامون آن و استراتژی‌های منحصربه‌فرد محلی و منطقه‌ای منتج از آن‌ها داده می‌شود. پژوهش حاضر از این نقطه‌نظر و با بررسی مسیرهای متفاوت ساکنان محلی و مغایر با سیاست‌های تجویزی دولتی برای مقابله با بحران‌های زیستی به مبحث تاب‌آوری در روستاهای هدف گردشگری استان خراسان شمالی پرداخته است. این پژوهش با روش کیفی و رویکرد تحلیل محتوا از نوع متعارف انجام شد. برای جمع‌آوری داده‌ها از روش مصاحبه فردی نیمه ساختاریافته با ۴۰ نفر از روستاییان و برای تحلیل آن‌ها از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شد. نتایج به‌دست‌آمده نشان داد که برای ایجاد تاب‌آوری، ساکنان محلی با اتخاذ استراتژی‌های متنوع و در ذیل آن چند کارکردی کردن فعالیت‌ها و کشاورزی زیستی، تفکرات همگون تاب‌آورانه دولتی در اینجا گردشگری را به حاشیه رانده و به چالش کشاندند. همچنین، روستاییان با اتخاذ استراتژی‌های مشترک منطقه‌ای به‌واسطه شباهت‌های اقتصادی، فرهنگی و طبیعی و از طریق دانش بومی و محلی در یک فرآیند مشابه (ازجمله، بازاریابی مستقیم محصولات و ایجاد شبکه‌های غذای محلی) سعی در معرفی کیفیت محصولات بومی به‌عنوان یک نشانه جغرافیایی و جلوگیری از برند شدن گردشگری در سطح منطقه داشته‌اند. تحلیل‌های ما نشان می‌دهد که بجای دیکته کردن مسیرهای استاندارد شده در مبحث تاب‌آوری و سازگاری با شرایط می‌بایست به مسیرهای منحصربه‌فرد محلی که به وضعیت خاصی از کشاورزی و مناسبات تولید در روستاها و منطقه اشاره دارد توجه کرد.

واژگان کلیدی:

تاب‌آوری،
استراتژی‌های محلی،
بحران‌های زیستی،
روستای هدف گردشگری،
خراسان شمالی.

استناد: خالدي، معصومه؛ خسروبیگی بزچلویی، رضا و حمیدیان، علیرضا. (۱۴۰۴). تجربیات تاب‌آوری: استراتژی‌های معکوس خانوارهای روستایی در مقابله با بحران‌های زیستی مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری خراسان شمالی. *مجله پژوهش‌های روستایی*، ۱۶ (۱)، ۱۹۲-۱۷۹.
<http://doi.org/10.22059/JRUR.2024.369767.1897>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

© نویسنده‌گان

*. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد سرکار خانم معصومه خالدي در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی به راهنمای نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در دانشکده جغرافیا و علوم محیطی دانشگاه حکیم سبزواری می‌باشد.

مقدمه

در بسیاری از کشورهای در حال توسعه، از جمله ایران، سیاست‌گذاران به‌طور فزاینده‌ای تاب‌آوری^۱ و نیاز به افزایش توانمندی و پایداری جوامع روستایی را دستور کار خود قرار داده و پیگیری می‌کنند (Savari et al., 2023). آنچه مشخص است، جوامع روستایی در دهه‌های اخیر در نتیجه جهانی‌شدن، رکودهای اقتصادی و فشارهای بودجه‌ای، کاهش جمعیت و مهاجرت، تغییرات آب‌وهوایی و محیطی متحمل دگرگونی‌های سریع و مداوم اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی شده‌اند (Jain & Korzhenevych, 2022). در این شرایط، افزایش ظرفیت جوامع محلی برای سازگاری^۲ با وضعیت در حال تغییر اهمیت پیدا می‌کند (Markantoni et al., 2023). در حال حاضر، ادبیات توسعه روستایی بدنه‌ای غنی از سیاست‌های روستایی را که از استراتژی‌های سازگاران^۳ ذینفعان حمایت می‌کنند را ارائه می‌دهد (Costantini et al., 2020). پیشنهاد به وجود آمده بیشتر به طرح‌های توسعه اجتماعی که از طریق بودجه‌های دولتی تأمین مالی می‌شود و یا به‌واسطه مدیران محلی پیگیری می‌گردد، مربوط می‌شود. آنچه که مدنظر است، نقش کسب‌وکارها و ابتکارات محلی در توسعه تاب‌آوری یا حذف می‌شود یا جدا از موضوع تاب‌آوری روستایی مورد بحث قرار می‌گیرد (Lysgård, 2016).

این پژوهش تجربیات تاب‌آوری به‌واسطه اتخاذ استراتژی‌های سازگاران محلی و منطقه‌ای در روستاهای هدف گردشگری در استان خراسان شمالی را ارائه می‌دهد. سعی بر این است با مروری بر رویکردهای گوناگون تاب‌آورانه و لحاظ کردن بسترمندی^۴ محلی یافته‌های متفاوتی از تجربیات سازگاری با تغییرات روستایی و فراتر از طرح‌های توسعه همه‌جانبه روستایی از جانب دولت در اینجا گردشگری (و درگیر کردن عموم روستاییان در یک بسته تعریف‌شده اقتصادی و نه رواج کسب‌وکارهای متنوع) به دست آید (Wilson et al., 2018). برای نمونه، کاملاً واضح است که خروجی طرح‌های گردشگری در روستاهای موردنظر در استان خراسان شمالی به‌مانند سایر مقاصد گردشگری در سطح کشور صرفاً به اصلاح فیزیکی و سنگ‌فرش کردن معابر و همچنین ارائه سبک معماری استاندارد برای بازسازی خانه‌ها و ابنیه‌های قدیمی و در همین اواخر طراحی اقامتگاه‌های بوم‌گردی و مسافر کاشانه منتهی و خلاصه‌شده است، ولی وارد فاز درآمدزایی پایدار و مطمئن نشده است (Zamani-Farahani & Musa, 2008)؛ درواقع، آنچه را که دولت با ایجاد اشتغال فراگیر و درگیر کردن عموم مردم در این دست فعالیت‌ها و توسعه مشاغل جمعی روستایی به دنبال آن بود تحقق نیافته است. در حال حاضر، روستاییان مسیرهای متفاوتی در سازگاری با تغییرات به وجود آمده در پیش گرفته‌اند که استراتژی‌های تجویزی بالا به پایین را به‌نوعی به چالش کشیده است (Shafieisabet & Mirvahedi, 2022). از این‌رو، هدف تشریح جهت‌گیری‌های غیر گردشگری ساکنان روستاهای گردشگری و دوری از راهکارهای متعارف دولتی با اتخاذ استراتژی‌های سازگاران متنوع و کسب‌وکارهای محلی امری فراتر از بررسی مشکلات نهادینه شدن گردشگری در مناطق روستایی است که تحقیق حاضر متمرکز بر آن است. بر همین اساس، سؤال کلیدی پژوهش به شرح زیر قابل طرح می‌باشد: انواع استراتژی‌های سازگاران محلی و منطقه‌ای ساکنان روستایی برای مقابله با تغییرات و بحران‌های به وجود آمده، درجایی که دولت بر گسترش گردشگری در مناطق روستایی برای تاب‌آوری جامعه متمرکز و تأکید دارد، کدام‌اند؟

1. Resilience
2. Adaptation
3. Adaptive strategies
4. Embeddedness

مبانی نظری

استراتژی‌ها تاب‌آوری و سازگاری در برابر مخاطرات زیستی

چارچوب‌های تحلیلی مختلفی وجود دارد که از طریق آن‌ها می‌توان تاب‌آوری در مناطق روستایی را بررسی کرد (McIntyre & Roy, 2023). آنچه بیشتر مدنظر ماست، آن دسته از پژوهش‌هایی است که به موضوع «استراتژی‌ها» و نوآوری و منابع مربوط به آن تمرکز دارند (Hillmann & Guenther, 2020). در این میان، فولک^۱ و همکاران (۲۰۰۳) و برکس^۲ (۲۰۰۷) چهار دسته از استراتژی‌ها را فهرست می‌کنند که در مقیاس‌های زمانی و مکانی برهم‌کنش دارند و در ایجاد تاب‌آوری در سیستم‌های اجتماعی-اکولوژیکی مهم هستند: (۱) یادگیری سازگاری با تغییر و عدم اطمینان؛ (۲) پرورش تنوع در اشکال مختلف آن؛ (۳) ترکیب انواع مختلف دانش و یادگیری؛ (۴) ایجاد فرصت برای خودسازمان‌دهی و پیوندهای متقابل (Darnhofer, 2016). در کشاورزی، پیش‌تر مونتون^۳ (۱۹۹۰) هفت عنصر مرتبط با یکدیگر را شناسایی کرده بود که پاسخی در برابر شرایط تغییر یافته این بخش به شمار می‌رفت: (۱) شرکت‌های کشاورزی (تغییر در اصول اقتصادی شرکت‌های کشاورزی: برای مثال تعداد گوسفندها را افزایش دادیم، ولی قراردادهای تولید شیر را کم کردیم)؛ (۲) نیروی کار (با جایگزین کردن نیروی کار خانواده موجب کاهش هزینه‌ها می‌شویم، حتی با این صرفه‌جویی می‌شود در ادامه می‌توان نیروی کار هم گرفت)؛ (۳) ساختار کسب‌وکار (با تغییر از اپراتور فردی به شراکتی باعث کاهش مالیات می‌شویم)؛ (۴) تصدی (اجاره دادن زمین و کسب درآمد و کاهش هزینه‌ها)؛ (۵) اندازه زمین (خرید و اضافه کردن به درآمدها و در مقابل فروش زمین و کاستن از هزینه‌ها)؛ (۶) مرکزیت اقتصادی (افزایش و یا کاهش مرکزیت درآمدهای حاصل از منابع خارج از مزرعه)؛ (۷) تنوع سازی (افزایش درآمدهای حاصل از فعالیت‌های غیر کشاورزی در مزرعه: پذیرایی، فروش محصول و اسکان). به‌واقع، این گزینه‌ها مبحث چند فعالیتی شدن^۴ اقتصاد روستایی را به‌عنوان نمونه‌ای از پایه‌گذاری مجدد فرایندها در چارچوب چند کارکردی^۵ ارائه می‌دهند، که استدلال می‌شود استراتژی‌های فراگیر جهانی برای مقابله با مخاطرات طبیعی و انسانی است (Marschke & Berkes, 2006).

روش پژوهش

با توجه به سؤال‌های پژوهش و ماهیت موضوع، این پژوهش در چهارچوب رویکرد کیفی و با استفاده از روش تحلیل محتوای متعارف^۶ در سال ۱۴۰۱ انجام گرفت. تحلیل محتوای کیفی^۷ یک‌رویه نظام‌مند و قاعده‌مند است که از طریق تفسیر محتوای پنهان متن را که سطح ساختار عمیق معانی است را آشکار می‌سازد (Graneheim et al., 2017). مشارکت‌کنندگان (۴۰ نفر از ساکنان محلی) با روش نمونه‌گیری هدفمند^۸ انتخاب و وارد مطالعه شدند. روش جمع‌آوری داده‌ها مصاحبه‌ها از نوع نیمه ساختاریافته^۹ چهره به چهره و عمیق^{۱۰} بود و با موافقت افراد شرکت‌کننده ضبط شد تا در مراحل بعدی برای تحلیل بکار روند. میانگین مدت مصاحبه با مشارکت‌کنندگان ۳۰ دقیقه بود. برای تجزیه و تحلیل

1. Folke
2. Berkes
3. Munton
4. Pluriactivity
5. Multifunctionality
6. Conventional content analysis
7. Qualitative content analysis
8. Purposive sampling approach
9. Semi structure
10. in-depth

داده‌ها، از روش تحلیل محتوای داگلاس^۱ (۲۰۰۲) و گرانه‌ایم و لاندمن^۲ (۲۰۰۴) استفاده گردید. بدین ترتیب، محتوای مصاحبه‌های ضبط‌شده کلمه به کلمه پیاده‌سازی و رونویسی و چندین بار مطالعه گردید تا درک کلی از گفته‌های روستاییان در راستای هدف پژوهش به دست آید. سپس با مشخص کردن ارتباط بین آن‌ها واحدهای معنایی در متن مصاحبه‌ها مشخص و کدهای اولیه استخراج گردید. کدهای اولیه بر اساس تشابه مفهومی دسته‌بندی و نام‌گذاری شدند (زیر طبقات) و پس از بازنگری و اصلاح روند جمع‌آوری و آنالیز داده‌ها ادامه یافت. در آخر زیر طبقات بازخوانی شدند و سپس بر اساس تشابه و ارتباط زیر طبقات با یکدیگر طبقات دسته‌بندی و درنهایت مضامین اصلی استخراج شد. برای کدگذاری از نرم‌افزار MAXQDA10 استفاده شد. تاکنون ۱۰ روستای استان جزو روستاهای هدف گردشگری و روستا بافت با ارزش قرار گرفته است. در این پژوهش ۷ روستای هدف گردشگری را به‌عنوان نمونه موردبررسی قرار داده‌ایم.

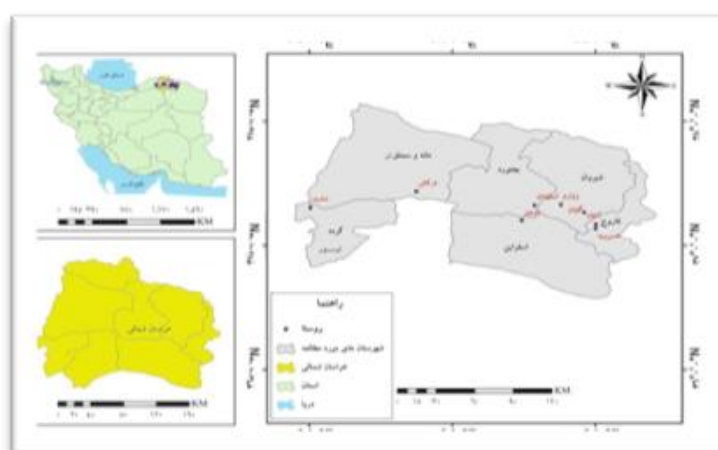
جدول ۱. خصوصیات روستاهای هدف گردشگری با تفکیک جمعیت و تعداد مصاحبه‌ها

شهرستان	روستاهای هدف	جمعیت	خانوار	مصاحبه‌ها
بجنورد	اسفیدان	۳۲۰۰	۹۰۰	۸
شیروان	زوارم	۱۵۰۰	۳۶۰	۵
	گلیان	۶۰۰	۲۰۰	۵
اسفراین	رویین	۲۱۲۳	۶۰۰	۷
مانه و سملقان	درکش	۱۳۰۰	۳۷۰	۶
فاروج	خسرویه	۷۵۴	۲۵۴	۵
	استاد	۳۵۰	۱۲۰	۴
گره	دشت	۱۴۵۰	۳۷۸	-

مأخذ: Statistical Center of Iran, 2016

محدوده مورد مطالعه

روستاهای خراسان شمالی با طبیعتی بکر و دست‌نخورده، آب‌وهوای دل‌انگیز و تاریخ غنی، تنوع فرهنگی و گویش، پوشش، معماری، صنایع‌دستی و... به‌عنوان مقاصد ناب گردشگری برای روستاگردی محسوب می‌شوند.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی شهرستان‌های استان خراسان شمالی و روستاهای هدف گردشگری

1. Douglas

2. Graneheim and Lundman

یافته‌ها

تجزیه و تحلیل دست‌نوشته‌ها در موردنظر مشارکت‌کنندگان درباره چگونگی مقابله با تغییرات آب‌وهوایی و نوسانات بازار و استراتژی‌های تاب‌آورانه منجر به شکل‌گیری ۶۷ کد اولیه، ۱۷ طبقه فرعی، ۴ زیر طبقه و ۲ طبقه هسته‌ای شد.

جدول ۲. شناسایی بحران‌های موجود از دیدگاه ساکنان محلی

هسته‌ای (طبقه اصلی)	محوری (زیر طبقه)	باز (طبقه فرعی)
مخاطرات طبیعی و انسانی	الف) ادراک روستاییان نسبت به تغییرات آب‌وهوایی و نوسانات بازار	۱- سرمازدگی
		۲- خشک‌سالی و کم‌آبی
		۳- آفت‌زدگی
		۴- گرانی‌های نهاده‌ها و پایین بودن قیمت محصولات
		۵- خسارت‌های گسترش گردشگری بی‌برنامه
استراتژی‌های مقابله / کشاورزی زیستی، متنوع، چند کارکردی	ب) تنوع سازی کشاورزی و اقتصاد روستایی	۱- مضرات وابستگی به یک محصول و تخصصی شدن
		۲- گسترش کشت‌های جدید و نداشتن شرایط لازم برای مدیریت آن
		۳- پذیرش نوآوری و گرایش به کشت‌های جدید
		۴- چند فعالیتی شدن اقتصاد روستایی
استراتژی‌های مقابله / کشاورزی زیستی، متنوع، چند کارکردی	ج) چند کارکردی شدن کشاورزی به‌واسطه ترکیب کشاورزی جدید با داشته‌های فرهنگی و سنتی	۱- پایداری به تولیدات سنتی و ایجاد فرصت‌های فروش منحصربه‌فرد
		۲- تولید محصول سالم و مرغوب
		۳- بازاریابی مستقیم و تولید سفارشی
		۴- مخالفت با شیوه معمول گردشگری (اقامت و تفریحی) و درخواست گسترش بازارهای محلی
استراتژی‌های مقابله / کشاورزی زیستی، متنوع، چند کارکردی	د) انجام فعالیت‌های نوآورانه از طریق داشته‌های فرهنگی / اشتراکات منطقه‌ای	۱- مدیریت مستقل مخاطرات با داشته‌های فرهنگی و سنتی
		۲- تنوع زیستی و پایداری محیطی و درآمد
		۳- گرایش به تولیدات جدید و باارزش در سطح منطقه
		۴- تنوع کشت و گسترش کشاورزی زیستی

شناسایی بحران‌های موجود از دیدگاه ساکنان محلی

هنگامی که از مشارکت‌کنندگان در روستاهای مورد مطالعه خواسته شد تا مهم‌ترین عوامل خسارت را در بخش کشاورزی را شناسایی و مشخص سازند، اغلب بر تغییرات آب‌وهوایی، نوسانات و معلوم نبودن وضعیت بازار و شهرنشینان و گردشگران تأکید کردند. برخی از پاسخ‌دهندگان صرفاً از سرمازدگی محصولات باغی و زراعی در روستاهای هدف گردشگری صحبت به میان آورده‌اند، درحالی‌که برخی دیگر فهرست کاملی از تغییر الگوی آب‌وهوایی و آفت‌زدگی ارائه داده که اقتصاد مبتنی بر تولید را در روستاها تهدید می‌کند. یکی از روستاییان در این باره توضیح می‌دهد که: "دائماً سرمازدگی داریم ... باغات برای چند سال است در کل محصول [درخوری] ندارند ... گردوها را سرمازده ... در حال حاضر با دامداری به‌صورت محدود/مرارمعاش می‌کنیم". (کد: سرمازدگی/مصاحبه ۳۰/آقا/۷۲ ساله/ روستای استاد).

یکی دیگر مسائل مهم تغییرات آب‌وهوایی برای روستاییان، کاهش بارندگی و افزایش دمای هوا و کم‌آبی و خشک‌سالی‌های مربوط به آن بود. یکی از کشاورزان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "بحران آب داریم ... بارش‌ها بشدت کم شده ... اگر آب کافی داشته باشیم می‌توانیم به‌طور اقتصادی کار کنیم ... [حال اینکه] رودخانه از روستای ما می‌گذرد و ما حقابه نداریم و روستای مجاور (مایوان) از آن بهره می‌برد ... در بهار و خرداد سهمیه آب داریم (هر ۱۴ روز یک‌بار) که به‌تمامی زمین‌ها و باغات نمی‌رسد ... به همین خاطر محصول ما کامل نشده و کم می‌شود". (کد: خشک‌سالی و کم‌آبی/ مصاحبه ۳۲/آقا/۳۵ ساله/ روستای خسرویه).

گذشته از سرمازدگی و خشک‌سالی، اغلب شهرستان‌های خراسان شمالی با معضل شیوع آفات مختلف در باغات و مزارع دست‌وپنجه نرم می‌کنند و مسلماً این معضل با گرم شدن هوا شدت بیشتری به خود می‌گیرد. یکی از کشاورزان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "مشکل اصلی ما آفت‌زدگی است ... ناگهان گل‌های درختان را می‌گیرد و نمی‌گذارد به‌ثمر برسد ... ما هزینه لازم برای خرید سموم آفت‌کش را نداریم ... اکثر درختان بر اثر شیوع آفات از بین می‌روند". (کد: آفت‌زدگی/ مصاحبه ۱۴/ آقا/ ۵۲/ ساله/ روستای زورام).

علاوه بر مخاطرات طبیعی، نوسانات گرانی هرساله بازار و بالا و پایین شدن قیمت محصولات کشاورزی و همچنین نهاده‌ها، ادوات و نیروی کار مشکلات کشاورزی را دوچندان کرده است. در سالی که قیمت این محصولات در اوج می‌باشد و روزبه‌روز افزایش می‌یابد مصرف‌کنندگان سعی می‌کنند یا آن محصول را نخرند یا لااقل در صورت نیاز مبرم به استفاده از آن، کمتر از آن محصول تقاضا کنند. در نتیجه این تصمیم مصرف‌کنندگان، کشاورزان آن‌گونه که باید سود نمی‌کنند. در سالی هم که قیمت این محصول در حقیض است کشاورزان پاسخگوی هزینه‌های تولید خود نخواهند بود و باز هم ضرر خواهند کرد. درهرصورت کشاورز بازنده است. یکی از کشاورزان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "همه فعالیت ما پس رفت است ... گرانی [نهاده‌ها و درکل معیشت] باعث عدم پیشرفت شده ... [درآمدهای] کشاورزی توانایی پاسخگویی [و جبران] این وضعیت مالی را ندارد ... هر چه کار می‌کنیم به‌جایی نمی‌رسد". (کد: گرانی‌های نهاده‌ها و پایین بودن قیمت محصولات/ مصاحبه ۲۰/ آقا/ ۵۴/ ساله/ روستای زورام).

درنهایت، روستاییان ورود انبوه ساکنان شهری برای گذران اوقات فراغت به‌ویژه در روزهای تعطیل و آخر هفته‌ها را به‌عنوان عامل خسارت‌زا و از بحران‌های چند سال اخیر در روستای محل زندگی خود برشمردند. ساکنان محلی عقیده دارند عدم مدیریت گردشگران و مسافران باعث شده شهری‌ها برای یافتن مکان مناسب برای اتراق و تفریح بدون اجازه وارد باغ‌ها و مزارع کشاورزی شوند و از این حیث خسارت‌هایی را به بارآورند. یکی از روستاییان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "گردشگری جز خرابی برای این روستا چیزی نداشته است ... [آن‌چنان] خریدی که صورت نمی‌گیرد هیچ، به باغ‌ها و میوه‌ها آسیب هم می‌زنند ... به علت نبود جا و زیرساخت لازم گردشگر سردرگم است ... بنابراین به روستا آسیب می‌زند". (کد: خسارت‌های گسترش گردشگری بی‌برنامه/ مصاحبه ۴/ آقا/ ۶۵/ ساله/ روستای رویین).

استراتژی‌های تاب‌آورانه ساکنین روستایی در مقابله با بحران‌های موجود

سازگاری با مخاطرات طبیعی و انسانی با تنوع‌بخشی به تولیدات باغی و زراعی

مشخصاً از اواخر دهه ۷۰ و با شروع دهه ۸۰ اصلاح ساختار باغ‌های سنتی نظیر سیب و گسترش محصولات بازارپسند مانند کشت زعفران و یا خرید تضمینی غلات ازجمله گندم و جو، ساختار متنوع و سنتی اقتصاد کشاورزی و روستایی را در استان خراسان شمالی را به چالش کشانده و دگرگون ساخته است. اگرچه اعمال چنین سیاست‌های بیشتر در راستای ارتقای سطح تولید و اشتغال‌زایی و افزایش درآمد روستاییان و همچنین بهره‌برداری تخصصی و معقول از منابع آبی و خاکی جهت‌گیری شده بود، اما به‌زعم ساکنان محلی سبب کاهش تنوع تولید در بخش کشاورزی و اقتصاد روستایی گردیده، به‌طوری‌که بسیاری از پاسخ‌دهندگان عقیده داشتند که وابستگی به یک یا دو محصول سبب بروز مشکلاتی در راه کسب درآمد و تأمین معیشت خانوار خواهد شد. یکی از کشاورزان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "چند سالی است که کشاورزی نداریم ... بیکاری زیاد شده ... از ما حمایت نمی‌شود در کنار باغداری دامداری داشته باشیم/ و از چند فعالیت درآمد کسب کنیم] ... دامداری و محل نگهداری دام و علوفه به‌اندازه کافی داریم/ اما توان خرید دام وجود ندارد ... این باعث شده مهاجرت بیشتر شود ... درآمد مردم صرفاً از درختان میوه تأمین می‌شود [که این وضعیت نگران‌کننده

است: سرمایه‌دگی و آفت‌زدگی ناگهانی و رکود بازار^۱. (کد: مضرات وابستگی به یک محصول و تخصصی شدن/مصاحبه ۳۳/آقا/ ۵۸ ساله/ روستای خسرویه).

آنچه مشهود است این شکل از باغداری و کشاورزی نتوانسته به‌طور کامل فراگیر شود و درواقع ساکنان محلی تنوع محصولات سنتی گذشته یعنی گیلاس، آلبالو، گلابی، قیسی و آلو و زردآلو و همچنین تولید گردو، انگور، بادام و سیب محلی در باغات و گندم، جو و عدس در مزارع را حفظ کرده‌اند. چنانکه، در شرایط کنونی چشم‌اندازهای باغی و زراعی مدرن و سنتی با انواع گوناگونی از محصولات محلی و غیر محلی در مناطق مورد مطالعه در یک قاب ترکیب شده‌اند. این را نیز باید گفت اضافه شدن گونه‌های جدید به تولیدات سنتی سابق در مزارع و باغات، به‌نوعی موجب سردرگمی و در زمان برداشت مشکلاتی را برای دسته‌بندی و طبقه‌بندی محصول و تأمین نیروی کار به وجود می‌آورد. یکی از کشاورزان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "ما در کنار باغداری دامداری هم داریم ... در لابه‌لای درختان گوجه و سیب‌زمینی هم کشت می‌کنیم ... کشت دیمی هم داریم ... افراد جوان هم معمولاً روستا را ترک می‌کنند ... [رسیدگی سخت است] اگرچه درکل درآمد هم کم است". (کد: گسترش کشت‌های جدید و نداشتن شرایط لازم برای مدیریت آن/ مصاحبه ۳۶/آقا/ ۶۵ ساله/ روستای گلپان).

تغییر ساختار کشاورزی در دو دهه اخیر و تخصصی شدن تولید و کاهش تنوع محصولات و سپس حفظ گونه‌های سنتی و یا بازگشت به شیوه تولید سابق نشان‌دهنده این مطلب است که روستاییان همواره به دنبال تغییر و پیدا کردن مسیری برای سازگاری با مخاطرات طبیعی و انسانی هستند که در اصطلاح رایج امروزی تداعی‌گر مدیریت تولید بر مبنای مفهوم تنوع زیستی کشاورزی^۱ می‌باشد. بدین شرح که فعالیت‌های کشاورزی اعم از باغداری و زراعت می‌بایست با ویژگی‌های طبیعی، اجتماعی و فرهنگی یک منطقه منطبق گردد، روندی که ضمن خنثی کردن مشکلات ناشی از در نظر نگرفتن پیچیدگی‌های منطقه، سبب تولید محصول سالم و پایداری می‌شود. یکی از کشاورزان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "ما باغدار هستیم؛ عمدتاً گردو ... در حالت عادی درآمد خوبی دارد ... اما در شرایط بحرانی به کشت خیار در مزارع و یا باغ‌ها مشغول اقدام می‌کنیم ... با فرآوری و تبدیل به خیار شور برای فروش به مشهد و سایر نقاط می‌فرستیم ... اگر دلال‌ها بگذارند درآمد خوبی دارد ... در کنار این‌ها دامداری هم می‌کنیم [به دلیل عدم حمایت دولت] بره‌ها را می‌فروشیم تا خرج نگهداشت آن‌ها را تأمین کنیم". (کد: پذیرش نوآوری و گرایش به کشت‌های جدید/ مصاحبه ۳۱/آقا/ ۲۴ ساله/ روستای زورام).

کشاورزان علاوه بر گسترش گونه‌های جدید و متعاقباً حفظ گونه‌های سنتی باغی و زراعی، طیف وسیعی از تولیدات دامی و صنایع وابسته به آن نظیر چادرشب بافی و قالی و گلیم و یا فرآورده‌های لبنی نظیر ماست و کشک و روغن زرد را ارتقاء داده‌اند. در بیشتر روستاهای زنبورداری رواج پیدا کرده است و با توجه به تنوع گیاهی و چشم‌انداز کوهستانی تولیدات به‌دست‌آمده کیفیت بسیار بالایی دارد. البته، با توجه به مجاورت روستاهای مورد مطالعه با رودخانه‌های پرآب و اغلب دائمی، دولت سیاست پرورش ماهی‌های سرد آبی از نوع قزل‌آلا را در این مناطق در پیش گرفته و به‌صورت موردی و نه فراگیر استخرهایی در روستاهای موردنظر احداث شده است. به‌هرحال، کشاورزی ترکیبی و همبستگی باغ، زراعت و دام و همچنین تولیدات خانگی از ویژگی‌های ذاتی و تاریخی روستاهای خراسان شمالی بوده، اما در حال حاضر اتخاذ چنین استراتژی‌هایی برای مقابله هر چه بهتر با تغییرات اقلیمی و نوسانات بازار می‌باشد. یکی از روستاییان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "چون در این شرایط یک شغل کفایت نمی‌کرد ... چند فعالیتی شده‌ایم ... باغداری به‌طور معمول ...

زراعت و دیم‌کاری ... چادرشب به‌عنوان صنعتی اصیل ... زنبورداری، شغلی که بسیار رونق پیدا کرده و مشتری خاص خود را دارد". (کد: چند فعالیتی شدن اقتصاد روستایی / مصاحبه ۷/ آقا/ ۳۰ ساله / روستای رویین).

تنوع سازی تولید برای تاب‌آوری و ایجاد کشاورزی چند کارکردی

اغلب کشاورزان در روستاهای مورد مطالعه در حال ایجاد شیوه‌های تولید نوآورانه و منحصربه‌فرد و یا به این مناسبات دست‌یافته‌اند که شامل مؤلفه‌های سنتی و مدرن می‌شود. برای نمونه، ساکنان محلی اشکال نامنظم و متنوع درختان انگور، گردو، بادام، گیلاس، آلبالو، زردآلو و قیسی را در کنار باغ‌های مدرن سیب و هلو و یا گردوهای پیوندی و ارقام جدید انگور و همچنین صیفی‌جات و محصولات جالیزی حفظ کرده‌اند که به‌واسطه مرغوبیت و شناخت مشتریان منابع ارزشمندی برای درآمدزایی می‌باشند. یکی از کشاورزان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "گرچه گردشگران و بازدیدکنندگان از روستا از ما ماهی برای کباب کردن و گذراندن اوقات فراغت می‌خرند ... اما محصول اصلی ما گردو (مرغوب)، انگور و سیب است که به مشهد و شمال فرستاده می‌شود ... نوبرانه گیلاس و گلابی داریم که به شیراز هم ارسال کردیم ... درآمد روستاییان بیشتر از باغات تأمین می‌شود ... محصولات ما شناخته‌شده هستند". (کد: پابندی به تولیدات سنتی و ایجاد فرصت‌های فروش منحصربه‌فرد / مصاحبه ۲۴/ آقا/ ۲۹ ساله / روستای خسرویه).

بنابراین، تمایلات تنوع گرایانه کشاورزان صرفاً به دلیل کاهش مخاطرات و اقدام به ریسک با نگهداشت مناسبات سنتی نبوده، بلکه در این میان شناخت از ارزش‌های فرهنگی و تاریخی تولید اهمیت دارد؛ محصولاتی که از لحاظ اندازه قابل توجه نیستند ولی کیفیت بالایی دارند و مشخصه اصلی آن‌ها سالم بودن و مرغوبیت است. می‌توان گفت، نظام‌های تولید ارگانیک و زیستی در مناطق مورد مطالعه به‌واسطه روستاییان بکار گرفته شده که گویای بهره‌برداری از تنوع زیستی به‌عنوان یک شیوه تولید جایگزین است. یکی از کشاورزان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "گذشته از محلی بودن و ارگانیک ... مشتری‌ها به مرغوبیت تولید محصولات باغی و دامی این روستا اذعان دارند ... چراکه آب‌وهوا و خاک مناسب و تغذیه از رودخانه ... قدمت و سابقه زیاد تولید محصولات باغی نظیر گردو ... کوهستان‌های سرسبز و چرای طبیعی دام ... همگی باکیفیت و خوش‌طعم هستند". (کد: تولید محصول سالم و مرغوب / مصاحبه ۱۲/ آقا/ ۲۸ ساله / روستای درکش).

روش‌های بازاریابی مختلفی در خصوص فروش محصولات محلی و باارزش در روستاهای مورد مطالعه وجود دارد. شناخت منطقه‌ای و نشانه‌های جغرافیایی^{۱۹} تولیدات باعث شده است که فروش محصولات به‌صورت سفارشی و به آشنایان انجام گیرد و به‌خصوص که مشتریان شهری در سطح روستا حضور می‌یابند و به‌طور مستقیم^{۲۰} اقدام به خرید محصولات موردنظر می‌کنند و یا اینکه به مناطق شهری برای خویشاوندان و آشنایان ارسال می‌گردد و ضمن اینکه به دلالان و شبکه‌های سنتی که از دیرباز در این عرصه مشغول به فعالیت هستند فروخته می‌شود. یکی از کشاورزان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "محصولات با کیفیت و طبیعی تولید می‌کنیم که مشتریان خاص خودش را دارد و مشکلی برای فروش آن‌ها نداریم ... اکثراً پیش‌فروش می‌شود و مشتری‌ها با مراجعه به منزل و یا در باغ به‌طور مستقیم اقدام به خرید می‌کنند مانند غسل و یا گردو و تا حدودی سیب و تولیدات نوبرانه در فصل خودش ... استخر ماهی هم داریم که دلال‌ها و فروشندگان از شهرهای اطراف اسفراین و بجنورد برای خرید به این روستا می‌آیند". (کد: بازاریابی مستقیم و تولید سفارشی / مصاحبه ۲/ آقا/ ۳۳ ساله / روستای رویین).

19 - Geographical indication (GI)

20 - direct marketing

بیشتر روستاییان خواستار این هستند که گردشگران به بازار فروش محصولات محلی رونق ببخشند که به نظر آن‌ها این امر صورت نگرفته است. یکی از روستاییان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "گردشگران صرفاً برای استفاده از مناظر بکر طبیعی و چشم‌انداز کوهستانی و باغی به روستا می‌آیند ... محصولات ما را نمی‌خرند ... نمی‌توانیم بهره‌وری اقتصادی از آن‌ها داشته باشیم". (کد: مخالفت با شیوه معمول گردشگری (اقامتی و تفریحی) و درخواست گسترش بازارهای محلی/ مصاحبه ۱۱/ آقا/ ۴۵/ ساله/ روستای اسپیدان).

انجام فعالیت‌های نوآورانه از طریق داشته‌های فرهنگی

باید گفت، اتخاذ استراتژی‌های محلی با هدف افزایش تاب‌آوری و نگهداشت فرهنگ و داشته‌های سنتی و تنوع تولیدات سنتی صورت نمی‌گیرد و در این میان "گرایش‌های مشترک ساکنان منطقه" برای سازگاری در برابر مخاطرات طبیعی و انسانی قابل‌توجه است و می‌تواند به‌عنوان یک "شیوه جدید" یعنی "راهکارهای مشابه منطقه‌ای ساکنان محلی" در مقابله با بی‌نظمی‌های اقلیمی و نوسانات بازار موردبررسی قرار گیرد. شکل‌گیری این فرهنگ منطقه‌ای و نوآوری‌های مربوط به آن، ریشه در مدیریت مستقل دارد و درخواست برای کنترل بی‌نظمی‌های آب‌وهوایی و بازار به‌واسطه راهکارهای خود مردم و با توجه به داشته‌های فرهنگی و سنتی را می‌رساند. یکی از کشاورزان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "سعی ما بر این است که باغداری را در اولویت قرار دهیم ... اگر دچار سرمازدگی شد دامداری و زراعت (گندم و جو و حبوبات) را جایگزین می‌کنیم ... از فرآورده‌های دام هم مواد لبنی مانند کشک و روغن زرد تولید می‌کنیم ... از پشم و کرک آن هم برای قالی‌بافی و گلیم استفاده می‌شود [و البته در برخی از روستاها سنت اصیل چادر شب بافی و حوله رواج دارد: صنایع‌دستی و خانگی] ... سپس به‌صورت سفارشی به مشتری‌ها و دوستان و آشنایان می‌فروشیم [سنت همبستگی باغداری، زراعت، دامداری و خانه در اقتصاد روستایی]". (کد: مدیریت مستقل مخاطرات با داشته‌های فرهنگی و سنتی/ مصاحبه ۳۰/ آقا/ ۷۲/ ساله/ روستای استاد).

یکی از مزیت‌های توجه به استراتژی‌های جوامع محلی این است که راهکارهای مقابله مردم طیف متنوعی از زمینه‌های فرهنگی و کاری را در برمی‌گیرد، مسلماً در این بین ما با شیوه‌های متنوع کشاورزی نیز روبرو خواهیم شد. این دانش چندبعدی فرهنگی به‌واسطه همبستگی‌ها و ارتباطات، با یکدیگر به اشتراک گذاشته‌شده و کشاورزی چند کارکردی منطقه‌ای را فعال کرده است. این تنوع فرهنگی نه‌تنها به روابط تاریخی و میراث محلی ساکنان روستایی مربوط می‌شود، بلکه در حال حاضر اصل اساسی از کشاورزی زیستی، دوستدار محیط‌زیست و ارگانیک می‌باشد. یکی از کشاورزان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "به‌جز مرکبات همه محصولات را در این روستا داریم محصولات باغی ما تنوع زیادی دارد ... این خود علاوه بر تقسیم‌کار و وابسته نشدن به یک اقتصاد [و فشار نیامدن به آب‌وخاک] موجب پایداری درآمد". (کد: تنوع زیستی و پایداری محیطی و درآمد/ مصاحبه ۱۲/ آقا/ ۳۸/ ساله/ روستای درکش).

در یک‌رویه مشترک در سطح منطقه تولیدکنندگان به ارائه محصولات متنوع در باغات و بیشتر در خانه‌ها و در قالب فروش مستقیم به مشتریان اقدام کرده‌اند که به غیر فروش میوه‌های نوبرانه و تولیدات لبنی و صنایع‌دستی می‌توان به عسل نیز اشاره کرد. یکی از کشاورزان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "گذشته از فروش میوه و صنایع‌دستی ... مردم بیشتر خواهان عسل محلی هستند ... تولید این محصول هم درآمد خوبی دارد [و کمتر در معرض خطرات و مشکلات است] ... و هم مشتری ثابت دارد". (کد: گرایش به تولیدات جدید و باارزش در سطح منطقه/ مصاحبه ۶/ آقا/ ۵۰/ ساله/ روستای رویین).

موفقیت منطقه در مقابله با مخاطرات و افزایش توان تاب‌آوری به‌نوبه خود به ایجاد زیست‌بوم‌های کشاورزی و فعالیت‌های مکمل آن منجر شده که در زمان‌های مختلف برای درآمدزایی مناسب خواهد بود. یکی از کشاورزان در این خصوص توضیح می‌دهد که: "ما در کنار باغداری / و البته در لابه‌لای درختان / ... سیب‌زمینی و گوجه هم کشت می‌کنیم ... می‌گویند آب کم است که برای این کار استخر زدیم / یعنی با حفظ ساختار سنتی کشت جدید محصولات جالیزی را به باغات و زمین‌های زراعی اضافه کردیم". (کد: تنوع کشت و گسترش کشاورزی زیستی / مصاحبه ۱۳ / آقا / ۴۶ ساله / روستای اسپیدان).

بحث

پژوهش حاضر با هدف بررسی استراتژی‌های تاب‌آورانه محلی و مخالف با سیاست‌های رسمی و توصیه‌های دولتی برای مقابله با بحران‌های زیستی در روستاهای هدف گردشگری استان خراسان شمالی صورت گرفت. نتایج به‌دست‌آمده نشان داد که، ساکنان محلی (۱) با اتخاذ استراتژی‌های متنوع و در ذیل آن چند کارکردی کردن فعالیت‌ها و کشاورزی زیستی، تفکرات تاب‌آورانه دولتی در اینجا گردشگری را به حاشیه رانده و به چالش کشاندند. برای نمونه، آنتوپولو^۱ و همکاران (۲۰۱۷) نشان دادند که با منحصربه‌فرد سازی^۲ (و نه رسمی) تجربیات روستاییان در برابر تغییرات و بحران‌های به وجود آمده در یونان، شاهد روایت‌های مختلفی از نحوه تاب‌آوری جامعه روستایی بوده‌ایم. با در نظر گرفتن ناهمگونی و تعدد ذاتی مناطق روستایی، گروه‌های اجتماعی و شیوه‌های تولید، مسیرهای متفاوت تاب‌آوری باید در زمینه‌های خاص اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آن‌ها مورد مطالعه قرار گیرد و می‌بایست از مواضع پیش‌بینی‌شده و تعمیم‌یافته، ازجمله سناریوهای خوش‌بینانه دولتی مبنی بر احیای مناطق روستایی به‌واسطه سیاست‌های متعارف جلوگیری کرد. همسو با وضعیت تاب‌آوری در ایران و روستاهای مورد مطالعه، آپوستولوپولوس^۳ و همکاران (۲۰۱۹) در یونان نشان دادند که دولت نقش مداخله‌گر را در فرایند تاب‌آوری و ظرفیت سازگاری ایفا می‌کند، بدین شرح که کسب‌وکارهای تاب‌آورانه در دوره‌های بحران در یک فرایند حکمروایی بالا به پایین شکل می‌گیرند که در نتیجه آن ابتکارات کارآفرینانه ساکنان محلی، درجایی که می‌بایست در واکنش به رخدادهای زیست‌محیطی و شکست بازار بر بروز یابد، نادیده گرفته می‌شود. در اوایل، این‌گونه تصور می‌شد که محصور شدن روستاهای مورد بحث در این پژوهش در سیستمی از گردشگری حفاظت‌شده و به‌طور هم‌زمان رقابتی، می‌تواند مزایایی را به همراه داشته باشد. درحالی‌که، این راهبردها در حال حاضر مشکل‌ساز شده‌اند. مک مانوس^۴ و همکاران (۲۰۱۲) برجسته کردند که تاب‌آوری نتیجه ادراک افراد از محیط فیزیکی، احساس تعلق آن‌ها و فرصت‌های شغلی موجود در محل است.

همچنین، روستاییان (۲) با اتخاذ استراتژی‌های مشترک منطقه‌ای به‌واسطه شباهت‌های اقتصادی، فرهنگی و طبیعی و از طریق دانش بومی و محلی در یک فرایند مشابه (ازجمله، بازاریابی مستقیم محصولات و ایجاد شبکه‌های غذای محلی) سعی در معرفی کیفیت محصولات بومی به‌عنوان یک نشانه جغرافیایی و جلوگیری از برند شدن گردشگری در سطح منطقه داشته‌اند. در این ارتباط، اشکنازی^۵ و همکاران (۲۰۱۸) معتقدند که تاب‌آوری روستایی در مواردی به‌واسطه لحاظ کردن روندهای منطقه‌ای و از طریق موارد زیر عملیاتی می‌شود: شناخت ارزش‌های اقتصادی و اجتماعی و سنت‌ها و ظرفیت‌های محلی؛ یافتن راه‌های جدید برای تنوع بخشیدن به فعالیت‌های اقتصادی روستائیان و منابع درآمد؛ استفاده

1. Anthopoulou
2. Personalized
3. Apostolopoulos
4. McManus
5. Ashkenazy

از فناوری‌های جدید و مقیاس‌های اقتصاد بازار جهانی؛ گرد هم آوردن جوامع مختلف، ساکنان، و بازیگران در مناطق روستایی برای ایجاد انسجام اجتماعی بیشتر؛ و استفاده از کمک‌های دولت به مناطق روستایی برای حفظ و احیای تولیدات بومی و مشترک که در غیر این صورت ممکن است محو شوند. سهم متمایز این پژوهش این است که نشان می‌دهد چگونه مقیاس‌های مکانی و زمانی متفاوت مورد استفاده برای ارزیابی و برنامه‌ریزی برای تقویت تاب‌آوری ممکن است به اهداف و نتایج متناقض با آنچه دولت در پی آن است منجر شود. بنابراین استدلال می‌شود که هنگام طراحی استراتژی‌ها و مداخلات تاب‌آوری در توسعه روستایی و کشاورزی، نه تنها اطمینان از اینکه این مداخلات به‌خوبی یکپارچه شده‌اند و به‌وضوح تعریف شده‌اند، ضروری است، بلکه باید در نظر داشت که آن‌ها در یک زمینه خاص قرار دارند و مجموعه‌ای از ارزش‌ها و نیازهایی که بنا به تعریف، در مقیاس‌های زمانی و مکانی خاص تغییر خواهند کرد. بنابراین، حفظ برخی از عناصر روستاها در فرایند تاب‌آوری به همان شکلی که هستند، ضروری است، درجایی که ارائه گزینه‌های بیرونی - در تحقیق ما گسترش گردشگری - اثرگذار نخواهند بود. موراگس - فائوس^۱ (۲۰۱۴) اهمیت بستمندی منطقه‌ای و جنبه‌های مشترک فرهنگی و اجتماعی را در تاب‌آوری جامعه روستایی در نواحی حاشیه دریای مدیترانه به‌واسطه تولید زیتون و مرغوبیت محصول نشان داده است.

نتیجه‌گیری

در یک نتیجه‌گیری، خانواده‌ها در روستاهای هدف گردشگری مورد مطالعه، برای ایجاد تاب‌آوری، استراتژی ترکیبی^۲ را اتخاذ کرده‌اند که شامل راه‌اندازی یک سیستم مزرعه-خانه^۳ است و به‌طور سنتی شامل طیف وسیعی از محصولات زراعی، دام، آبی‌پروری، محصولات میوه‌ای و خانگی است که با علم به پوشش دادن هریک از محصولات بجای یکدیگر در صورت بروز مخاطرات ایجاد شده‌اند. شیوه بهره‌برداری مختلط مزرعه-خانه تأییدی بر بقا و عاملیت روستاییان در شکل دادن به چشم‌انداز اقتصادی متمایز معاصر است؛ این شامل پرورش دام، محصولات کشاورزی و خانگی در کنار انتشار شیوه‌های جدید است که شامل کشت محصولات محلی و ارگانیک مانند میوه‌ها و سبزیجات برای بازاریابی مستقیم می‌شود که اصطلاحاً تداعی‌گر باغچه‌های فروش^۴ در فرهنگ اروپاست. درواقع، حفظ گونه‌های باغی و زراعی در کنار توسعه باغ‌ها و زراعت مدرن و کشت محصولات جالیزی در بین درختان و همچنین پرداختن به دام و تولید صنایع‌دستی شکلی از چند کارکردی شدن اقتصاد شامل تولیدات سنتی و جدید با ارزش را در منطقه مورد مطالعه رقم زده است که هم واکنش‌های متفاوت به‌عنوان مثال سرمازدگی و کم‌آبی دارند و هم ارزش‌گذاری‌های متفاوتی در بازار برای آن در نظر گرفته می‌شود.

علاوه بر این‌ها، اقدامات استراتژیک مشابه منطقه‌ای برای ایجاد تاب‌آوری که به‌واسطه مفهوم بنیادین بستمندی در این مطالعه آشکار شده است، پیامدهای تحلیلی روشنی به همراه دارد؛ چراکه نشان می‌دهد در امکان درک برنامه مشترک منطقه‌ای از طریق شباهت‌های اقتصادی، فرهنگی و طبیعی و ارتباطات متقابل که منجر به ظرفیت جوامع محلی در برابر خطرات طبیعی و انسانی می‌شود، مفید واقع می‌شود. به‌هرحال، این مطالعه روابط بین انواع متنوعی از فعالیت‌های اقتصادی را که در یک منطقه خاص با یکدیگر همزیستی دارند، آشکار می‌کند. آنچه که مشخص است ساکنان محلی در روستاهای هدف گردشگری خراسان شمالی بنا بر سابقه و میراث‌های سنتی خود در امر تولید به‌شدت خواهان مدیریت

1. Moragues-Faus

2. Mixed strategy

3. Mixed farm- housework system

4. Horticulture- Croft gardens

شرایط به وجود آمده به واسطه دانش بومی و محلی و به طور مستقل هستند. آن‌ها در یک فرآیند مشترک سعی در معرفی کیفیت محصولات بومی به عنوان یک نشانه جغرافیایی دارند. البته، ذهنیت بازی برای پذیرش نوآوری و تولیدات جدید و مکمل هستند، چنانکه اقدام به کشت و فروش محصولات جالیزی و دامی و لبنی به واسطه بازاریابی در روستا و مستقیم نیز کرده‌اند. این در حالی است که دولت با تأکید بر چشم‌انداز کوهستانی و دره‌ای و سبک معماری روستاهای مورد مطالعه سعی بر جایگزین کردن اقتصاد گردشگری در محل بدون توجه به سیستم‌های بهره‌برداری و داشته‌های فرهنگی و بومی دارد. در این میان، سیاست‌های گردشگری بیشتر به دنبال اصلاحات فیزیکی روستا و ایجاد مراکز اقامتی و اسکان بوده و کمتر به اشکال جدید تنوع سازی اقتصاد روستایی یعنی بازاریابی مستقیم محصولات، ایجاد شبکه‌های غذای محلی، توجه به نشانه‌های جغرافیایی و برند سازی تولید توجه شده است. به همین خاطر، این مطالعه اهمیت گسترش سیاست‌های غیررسمی مؤثر بر پویایی‌های اقتصادی، یعنی عناصری مانند تنوع اقتصادی روستایی، هم در بخش کشاورزی و هم در فعالیت‌های غیر کشاورزی را نشان می‌دهد؛ که نقش کلیدی و در حال حاضر ناشناخته در تاب‌آوری مناطق روستایی، مشخصاً فراتر از سیاست‌های تاب‌آوری رسمی دارند. پیشنهادهای تحقیق به شرح موارد زیر می‌باشد:

۱- از آنجایی که گردشگری به عنوان راهکاری تجویزی برای تاب‌آوری ساکنان محلی در مقابله با تغییرات آب‌وهوایی و نوسانات بازار به اهداف خود در روستاهای مورد مطالعه دست نیافته و به عبارتی موردپذیرش روستاییان قرار نگرفته و آسیب‌هایی را نیز به وجود آورده، لذا توجه به ابتکارات و دانش محلی و استراتژی‌های غیررسمی در این ارتباط می‌تواند کلید موفقیت ایجاد درآمد پایدار در منطقه بشمار رود. درواقع، موفقیت ساکنان محلی در مقابله با شرایط بحرانی به واسطه دانش بومی و سازگاری‌های محلی صورت گرفته تا توصیه‌های دولتی و در اینجا گردشگری.

۲- روستاییان و کشاورزان برای مقابله با بحران‌های موجود از تنوع زیستی و اشتراکات منطقه‌ای در معرفی و فروش محصولات کشاورزی و صنایع دستی در کنار کشاورزی مدرن بهره گرفته‌اند، لذا دولت علاوه بر شاخص‌های استاندارد مربوط به تاب‌آوری می‌بایست به نوآوری‌های محلی و رفتار اجتماعی تولیدکنندگان در سطح منطقه نیز توجه داشته باشد.

۳- مناطق روستایی مورد مطالعه با داشته‌های سنتی و فرهنگی خود توان تاب‌آوری و سازگاری در برابر تغییرات آب‌وهوایی و نوسانات بازار پیدا کرده‌اند که می‌توان از آن به عنوان چند کارکردی شدن کشاورزی یا اقتصاد روستایی یاد کرد، لذا دولت نباید به دنبال چند کارکردی اقتصاد با تجویز کارآفرینی‌های جدید نظیر گردشگری و... باشد.

۴- ساکنان محلی تعریف گردشگری و ارائه مشاغل کارآفرینانه در روستاهای مورد مطالعه را تغییر داده‌اند، چراکه دولت صرفاً کارکردهای اقامتی و بازدید از چشم‌اندازهای طبیعی و کوهستانی را در این روستاها مدنظر دارد؛ درحالی که مردم به دنبال دستیابی به سازوکارهایی برای بازاریابی مستقیم و فروش سفارشی محصولات متنوع و سنتی هستند. از این رو، ایجاد مراکز فروش و یا بازارچه‌های محلی که محصولات مرغوب و باکیفیت را به مشتریان معرفی کند و زمینه را برای حضور ساکنان شهری فراهم آورد از ضروریات توسعه است؛ که در فرهنگ اروپا به باغچه‌های فروش معروف است.

حامی مالی

این اثر هیچ حمایت مالی وجود ندارد.

سهم نویسندگان در پژوهش

نویسندگان در تمام مراحل و بخش‌های انجام پژوهش سهم برابر داشتند.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه کسانی که در انجام این پژوهش به ما یاری رساندند تشکر و قدردانی می‌نمایند.

References

- Anthopoulou, T., Kaberis, N., & Petrou, M. (2017). Aspects and experiences of crisis in rural Greece. Narratives of rural resilience. *Journal of Rural Studies*, 52, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.03.006>.
- Apostolopoulos, N., Newbery, R., & Gkartzios, M. (2019). Social enterprise and community resilience: Examining a Greek response to turbulent times. *Journal of Rural studies*, 70, 215-224. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.03.017>.
- Ashkenazy, A., Chebach, T. C., Knickel, K., Peter, S., Horowitz, B., & Offenhach, R. (2018). Operationalising resilience in farms and rural regions—Findings from fourteen case studies. *Journal of Rural Studies*, 59, 211-221. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.07.008>.
- Barati, A. A., Zhoolideh, M., Moradi, M., Sohrabi Mollayousef, E., & Fürst, C. (2022). Multidimensional poverty and livelihood strategies in rural Iran. *Environment, Development and Sustainability*, 24(11), 12963-12993. <https://doi.org/10.1007/s10668-021-01977-x>.
- Berkes, F. (2007). Understanding uncertainty and reducing vulnerability: lessons from resilience thinking. *Natural hazards*, 41, 283-295. <https://doi.org/10.1007/s11069-006-9036-7>.
- Costantini, E. A. C., Antichi, D., Almagro, M., Hedlund, K., Sarno, G., & Virto, I. (2020). Local adaptation strategies to increase or maintain soil organic carbon content under arable farming in Europe: Inspirational ideas for setting operational groups within the European innovation partnership. *Journal of rural studies*, 79, 102-115. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2020.08.005>.
- Darnhofer, I., Lamine, C., Strauss, A., & Navarrete, M. (2016). The resilience of family farms: Towards a relational approach. *Journal of Rural Studies*, 44, 111-122. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2016.01.013>.
- Douglas, E. (2002). *Qualitative analysis: practice and innovation*. Taylor & Francis. <https://doi.org/10.1080/13549839.2021.1997963>.
- Eachus, P. (2014). Community resilience: Is it greater than the sum of the parts of individual resilience?. *Procedia economics and Finance*, 18, 345-351. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00949-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00949-6).
- Folke, C., Colding, J., & Berkes, F. (2003). Synthesis: building resilience and adaptive capacity in social-ecological systems. *Navigating social-ecological systems: Building resilience for complexity and change*, 9(1), 352-387. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511541957.020>.
- Graneheim, U. H., & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse education today*, 24(2), 105-112. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2003.10.001>.
- Graneheim, U. H., Lindgren, B. M., & Lundman, B. (2017). Methodological challenges in qualitative content analysis: A discussion paper. *Nurse education today*, 56, 29-34. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2017.06.002>.
- Havazadeh, M., Hemti, R., Shakuori, A., Aghababayi, E. (2020). Analysis of the discourse of development and its relationship with the village element in the governments after the Islamic Revolution of Iran. *Journal of Strategic Researches of Social Issues*, 9(3), 1-30. <https://doi.org/10.22108/srspi.2020.123484.1563>.
- Hillmann, J., & Guenther, E. (2021). Organizational resilience: a valuable construct for management research?. *International Journal of Management Reviews*, 23(1), 7-44. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12239>.
- Jain, M., & Korzhenevych, A. (2022). The concept of planetary urbanization applied to India's rural to urban transformation. *Habitat International*, 129, 102671. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2022.102671>.
- Lin, J., & Tao, J. (2024). Digital resilience: A multiple case study of Taobao village in rural China. *Telematics and Informatics*, 86, 102072. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2023.102072>.
- Lysgård, H. K. (2016). The 'actually existing' cultural policy and culture-led strategies of rural places and small towns. *Journal of Rural Studies*, 44, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.12.014>.

- Markantoni, M., Steiner, A. A., & Meador, J. E. (2023). *Can community interventions change resilience? Fostering perceptions of individual and community resilience in rural places*. In *More than Bouncing Back* (pp. 127-144). Routledge. <https://doi.org/10.1080/15575330.2018.1563555>.
- Marschke, M. J., & Berkes, F. (2006). Exploring strategies that build livelihood resilience: a case from Cambodia. *Ecology and Society*, 11(1). <https://doi.org/10.5751/ES-01730-110142>.
- McIntyre, S., & Roy, G. (2023). Revisiting the dimensions of rural resilience: The CoVid-19 pandemic. *Journal of Rural Studies*, 103, 103107. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2023.103107>.
- McManus, P., Walmsley, J., Argent, N., Baum, S., Bourke, L., Martin, J., ... & Sorensen, T. (2012). Rural Community and Rural Resilience: What is important to farmers in keeping their country towns alive?. *Journal of Rural Studies*, 28(1), 20-29. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2011.09.003>.
- Moragues-Faus, A. (2014). How is agriculture reproduced? Unfolding farmers' interdependencies in small-scale Mediterranean olive oil production. *Journal of Rural Studies*, 34, 139-151. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.009>.
- Munton, R. (1990). *Farming families in upland Britain: options, strategies and futures*. Association of American Geographers, Toronto, April. [https://doi.org/10.1016/0743-0167\(91\)90085-7](https://doi.org/10.1016/0743-0167(91)90085-7).
- Shafieisabet, N., & Mirvahedi, N. (2022). *Livelihood diversification for achieving sustainable food security in peri-urban areas of Iran*. <https://doi.org/10.3390/Foods2022-13011>.
- Shahraki, H., & Keikha, A. (2022). How the entrepreneurship can set aside the rural development process: a historical and discursive reflection on rural entrepreneurship and development policies in Iran. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, 12(1), 219-235. <https://doi.org/10.1007/s40497-022-00323-3>.
- Statistical Center of Iran. (2016). *Population statistics of North Khorasan province and cities*. General population and housing census. (In Persian)
- Wilson, G. A., Hu, Z., & Rahman, S. (2018). Community resilience in rural China: the case of Hu Village, Sichuan Province. *Journal of rural studies*, 60, 130-140. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.03.016>.
- Zamani-Farahani, H., & Musa, G. (2008). Residents' attitudes and perception towards tourism development: A case study of Masooleh, Iran. *Tourism Management*, 29(6), 1233-1236. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.02.008>.
- Zang, Y., Liu, Y., Yang, Y., Woods, M., & Fois, F. (2020). Rural decline or restructuring? Implications for sustainability transitions in rural China. *Land Use Policy*, 94, 104531. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.104531>.